

КОНСТИТУЦІЙНЕ І МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Максим Васильович Пенцов,
аспірант
Харківський національний університет
внутрішніх справ

УДК 342.56

ВЗАЄМОДІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ З ГЛОВОЮ ДЕРЖАВИ

Розглянуто основні питання механізму взаємодії Президента України з органами судової влади. Проаналізовано сучасну конституційно-правову систему та чинне законодавство України і визначено суперечності, що існують у взаємовідносинах глави держави з органами судової влади. Останні згідно з принципом поділу влади наділені самостійною компетенцією і установчими та контрольними функціями в межах механізму взаємодії.

Ключові слова: Конституція України, Президент України, Конституційний Суд, судова влада, статус суддів.

Правовий статус Президента України визначено у розділі V Конституції України, де закріплено його повноваження і прерогативи. Відповідно до ст. 102 Основного Закону України Президент є главою держави й виступає від її імені. Він є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання її Конституції, прав та свобод людини і громадянина [1].

Відповідно до сучасної конституційно-правової теорії за будь-якої форми державного правління пост Президента не можна цілком ідентифікувати з якоюсь однією гілкою влади.

Взаємовідносини між Президентом та судовою владою визначаються тим, наскільки повно в тій чи іншій державі здійснюється принцип розподілу влад. В одних країнах судові інстанції перебувають під досить жорстким контролем або навіть диктатом Президента, в інших судова гілка влади є достатньо само-

стійною і незалежною від глави держави або глави виконавчої влади. Разом з тим слід зазначити, що принцип поділу влади має на меті постійну взаємодію між судовою, виконавчою, а також законодавчою гілками влади.

Проблемні питання взаємодії Президента України з органами судової влади полягають у тому, що в умовах дії принципу поділу влади судова влада, як й Президент, наділена самостійною компетенцією, але через свою специфіку та завдяки процесуально-правовим засобам ця влада має здатність контролювати законність дій Президента. Таким органом має виступати Конституційний Суд. Разом з тим, Конституційний Суд не здійснює контроль над Президентом як наглядовий орган. Такий контроль частково здійснює Верховна Рада України, реалізуючи механізм стримувань і противаг. Завдання Конституційного Суду зводяться лише до визнання такими, що відповідають або не відповідають Конституції, актів Президента та інших державних органів.

Аналіз чинного законодавства свідчить про те, що глава держави має низку установчих функцій щодо судової влади. Як справедливо зазначає В. А. Шатіло, його установча функція – це вид діяльності дворівневого характеру, яка складається з: а) формування органів державної влади та їх структурних підрозділів і б) підбору, підготовки та розстановки кадрів, наділених владними повноваженнями [3, с. 5].

Відповідно до положень Конституції України глава держави уповноважений призначати на посади і звільняти з них третину складу Конституційного Суду України; утворювати суди у визначеному законом порядку; здійснювати перше призначення на посаду професійного судді строком на 5 років; призначати 3-х членів Вищої ради юстиції; видавати укази про призначення на посаду суддів Конституційного Суду України; про призначення суддів загальної юрисдикції на посаду вперше; про утворення, ліквідацію судів (статті 106, 128, 131 Конституції України). Отже, функції Президента України щодо судової влади мають переважно установчий характер.

Аналізуючи міжнародні стандарти в цій сфері, слід звернути увагу на положення Європейської хартії про статус суддів, згідно з яким рішення про обрання, добір, призначення, просування по службі або припинення повноважень судді виносяться органом, незалежним від виконавчої й законодавчої влади, половина членів якого, як мінімум, є судьями, обраними у встановленому порядку іншими судьями на підставі принципів, що гарантують максимальне представництво судової гілки влади (статті 1.3; 1.4) [4, с. 2-4].

Можна говорити, що названі міжнародні стандарти втілено у чинне законодавство України. Процедура створення й ліквідації судів теж належить до установчих функцій, які виконують інші гілки влади стосовно суду. У Конституції України визначено, що ці повноваження належать Президенту (п. 23 ст. 106 Конституції України). Відповідно до п. 1 ст. 20 Закону «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. суди утворювалися й ліквідувалися Президентом за поданням Міністра юстиції України, погодженим з Головою Верховного Суду України або головою відповідного вищого спеці-

алізованого суду. Зауважимо, що Основний Закон України не містить положень щодо права глави держави ліквідовувати суди. Свою позицію із цього питання висловив Конституційний Суд України, відповідаючи на запитання: чи відповідає Конституції законодавче положення щодо права Президента ліквідовувати суди за поданням Міністра юстиції і за пропозицією голови відповідного спеціалізованого суду. У поданні його заявники стверджували, що глава держави відповідно до Конституції України уповноважений лише на утворення судів, а не на їх ліквідацію.

У Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [5] визначено, що суди загальної юрисдикції утворюються й ліквідовуються Президентом за поданням Міністра юстиції на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду (п. 1 ст. 20). А в п. 3 згаданої статті уточнюється, що підставами для цього можуть бути «зміна визначеної цим Законом системи судів, потреба поліпшити доступність правосуддя або зміна адміністративно-територіального устрою».

На думку міжнародних експертів, утворення судів України Президентом не відповідає європейським стандартам. Що стосується цього питання, то у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що суд відповідає вимогам цієї Конвенції, якщо він «встановлений законом». Як пояснив Європейський суд з прав людини, це означає, що «судова організація в демократичному суспільстві не повинна залежати від розсуду виконавчої влади, а має регулюватися законом, який ухвалюється в парламенті» [6, с. 374].

До судової реформи 2010 р. кадрові повноваження глави держави реалізовувались у декілька етапів, а саме: розгляд матеріалів щодо кандидатів на посади суддів, внесених Вищою радою юстиції; прийняття рішення стосовно кандидата на посаду судді у формі Указу Президента України про призначення судді; участь у приведенні вперше призначених суддів до присяги.

Питання розгляду матеріалів щодо кандидатур на посади суддів в Адміністрації Президента України було врегульовано Указом Президента України від 30 червня 2004 р., № 697/2004, яким схвалено Положення про порядок розгляду питань та підготовки матеріалів щодо призначення на посаду професійного судді вперше.

Важливим моментом реалізації повноважень Президента України є приведення до присяги судді, призначеного на посаду вперше. Додержання присяги судді є одним з його обов'язків (пп. 4 п. 4 ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Суддя складає присягу під час урочистої церемонії у присутності глави держави. Текст присяги підписується суддею і зберігається в його особовій справі. Після цього Президент України або за його дорученням інша особа вручає судді посвідчення [7]. Із цього моменту особа, яка склала присягу, набуває статусу судді й може приступати до виконання своїх професійних обов'язків.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [5] повноваження Президента щодо першого призначення суддів суттєво обмежені,

а всі питання перевірки відповідності кандидатів на ці посади нормам чинного законодавства передані Вищій кваліфікаційній комісії України й Вищій раді юстиції. Відповідно до ст. 72 цього Закону призначення на посаду судді здійснюється главою держави на підставі подання Вищої ради юстиції протягом 30 днів з дня його отримання. Прийняття рішення відбувається на підставі поданих документів. Таким чином, зараз глава держави здійснює призначення суддів суто формально, фактично оформлюючи юридично рішення органів суддівської спільноти.

Аналогічно змінено і процедуру звільнення суддів з посади Президентом України. Відповідно до конституційного повноваження призначати на посади і звільняти з посад суддів, призначених Президентом України (п. 5 ст. 126 Конституції України), останній звільняє суддів у випадках, передбачених законом (ст.ст. 100–109 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»). Роль Президента у даному разі полягає лише в підписанні відповідного Указу. Питання вирішується, по суті, Вищою радою юстиції, яка на підставі його розгляду вносить главі держави відповідне подання. Як вбачається з доведеного, після внесення відповідних змін до законодавства щодо звільнення суддів повноваження Президента України втратили більшість контрольних елементів: тепер він тільки номінально затверджує рішення Вищої ради юстиції.

Згідно з п. 6 ст. 73 Закону «Про судоустрій та статус суддів» переведення судді в межах 5-річного строку здійснюється Президентом України. Одночасно, у п. 1 ст. 80 Закону вказано, що переведення обраного безстроково судді з одного суду до іншого того ж самого рівня і спеціалізації здійснюється главою держави за письмовою заявою цього судді. Зауважимо, що Конституція України не надає Президенту такого повноваження. Однак Конституційний Суд України в одному зі своїх рішень визнав це повноваження конституційним.

Окремо проаналізуємо нормотворчі повноваження Президента у сфері судової влади. Вивчення вітчизняної судової практики дозволяє виділити три періоди реалізації його повноважень:

1) з моменту прийняття Конституції України (28 червня 1996 р.) до вступу в дію конституційної реформи (1 січня 2005 р.);

2) період з 1 січня 2005 р. по 30 вересня 2010 р., коли діяли зміни до Конституції України щодо парламентсько-президентської форми правління;

3) період з 30 вересня 2010 р., коли було ухвалене рішення Конституційного Суду України у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України № 20-рп/2010, яким скасовано попередні зміни до Основного Закону країни.

Діючий, третій період діяльності Президента України розпочався після повернення йому в жовтні 2010 р. конституційних повноважень зразка 1996 р. Для цього періоду є характерною значна активізація нормотворчої й реформаторської активності глави держави в цілому і стосовно судової влади зокрема. Так, 6 квітня 2011 р. глава держави ухвалив Порядок складення присяги судді особою, вперше призначеною на посаду професійного судді [7]. Водночас, зна-

чне обмеження прерогатив Президента у процесі судової реформи не дозволяє йому активно втручатись у формоутворення у системі судоустрою, що цілком відповідає принципу незалежності суддів.

Заслуговує на розгляд також питання щодо повноваження Президента України у сфері помилування. У вітчизняній науковій юридичній літературі інститут помилування досліджується у працях Ю. В. Бауліна, О. М. Лемешко, О. А. Губської, В. П. Тихого, М. І. Панова та ін. [8, с. 104]. Традиційним є визначення помилування як міжгалузевого правового інституту, який ґрунтується на конституційному повноваженні Президента України (п. 27 ст. 106 Конституції України) щодо здійснення помилування і складається з правових норм, що регламентують процедуру застосування акта про помилування до конкретно визначеної особи.

Що ж до визначення правової природи цього інституту, то викликає інтерес те, що глава держави, здійснюючи помилування злочинців у випадках, визначених законодавством, фактично коригує рішення судової влади стосовно визнання особи винною у вчиненні злочину й застосуванні до неї правових наслідків у вигляді призначення покарання. А чи не є це втручанням Президента таким способом у виключні повноваження судової влади? Відповідь на це запитання лежить у площині аналізу світової й історичної практики здійснення помилування.

Конституційне повноваження Президента України щодо здійснення помилування, на нашу думку, стосується взаємовідносин останнього із судовою владою, оскільки таким чином Президент все ж вносить зміни у рішення суду, що набрало законної сили.

Акт помилування означає, що глава держави як гарант прав і свобод людини наділений правом прощення злочинця й реалізування в такий спосіб соціальної спрямованості держави. Є в цьому акті й елемент каяття засудженого, оскільки, подаючи клопотання про помилування, той фактично визнає свою вину та розкаюється. Прийняття акта помилування належить до виняткової конституційної компетенції Президента України. Цей правовий документ не пов'язаний з питаннями притягнення до кримінальної відповідальності, впорядковується нормами кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства.

Аналізуючи сучасну конституційно-правову систему та чинне законодавство України, можна констатувати наявні проблемні питання і суперечності, що існують у взаємовідносинах глави держави з органами судової влади, які відповідно до принципу поділу влади наділені самостійною компетенцією і, разом з тим, установчими та контрольними функціями в межах механізму взаємодії. Взаємовідносини судової влади з Президентом України досить широкі. Водночас глава держави не має реального впливу на діяльність судової влади. На відміну від уряду, Президент не вирішує питання фінансування судів або організації їх роботи. Хоча деякими повноваженнями він все ж втручається в діяльність судової влади, як-от здійснення помилування. Однак у такий спосіб глава

держави здійснює важливу гуманну функцію – звільнення особи від відбування покарання або пом'якшення останнього. При цьому повноваження судової влади і Президента України не вступають у суперечність. Певним чином ця гуманістична місія Президента є додатковим механізмом виправлення судових помилок, яких не може повністю уникнути судова система навіть за умов належної її організації й досконалого законодавства.

Список літератури: 1. Конституція України : прийнята на п'ятій сес. Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 2. Новий тлумачний словник української мови : в 4-х т. / В. Яременко, О. Сліпушко. – Т. 3. – К. : Аконті, 2000. – 928 с. 3. Шатіло В. А. Теоретичні проблеми інституту президентства в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / В. А. Шатіло. – К., 2005. – 18 с. 4. Европейская хартия о статусе судей : постат. комент. / пер. с фр. О. Власовой // Рос. юстиция. – 1999. – № 8. – С. 2–4 ; № 9. – С. 5–6. 5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р., № 2453–VI // Офіц. вісн. України. – 2010 – № 55/1. – Ст. 1900. 6. Де Сальвіа М. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод : судеб. практика с 1960 по 2002 гг. / М. де Сальвіа. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 1072 с. 7. Про порядок складення присяги суддею, вперше призначеним на посаду : Указ Президента України від 11.05.1999 р., № 493/99 // Офіц. вісн. України. – 1999. – № 19. – Ст. 815. 8. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ С ГЛАВОЙ ГОСУДАРСТВА

Пенцов М. В.

Статья посвящена основным вопросам механизма взаимодействия Президента Украины с органами судебной власти. Анализируя современную конституционно-правовую систему и действующее законодательство Украины, автор выделяет противоречия, существующие в отношениях главы государства с органами судебной власти. Последние, учитывая принцип разделения власти, имеют самостоятельную компетенцию, но и определяющие и контрольные функции в пределах механизма взаимодействия.

Ключевые слова: Конституция Украины, Президент Украины, Конституционный Суд, судебная власть, статус судей.

COOPERATION BETWEEN THE JUDICIAL BRANCH AND THE HEAD OF STATE

Pentsov M. V.

The article deals with topical issues and contradictions, existing in cooperation between the head of state and the judicial authorities. The author analyses current legislation regarding general provisions, constituent and supervising functions, performed by the head of state and the judicial branch, as part of theoretical-comparative description of cooperation between the head of state and the judicial branch in Ukraine and CIS countries.

Key words: Constitution of Ukraine, President of Ukraine, Constitutional Court, judicial branch, status of judges.

Надійшла до редколегії 15.08.2014 р.